

Evangeliškujų misijų ir misionierių veiklos atspindžiai Prūsijos Lietuvos lietuviškoje periodikoje XIX a.

SILVA POCYTĖ

Klaipėdos universitetas
silva.pocyte@ku.lt
<https://orcid.org/0000-0002-9084-4703>

KOTRYNA REKAŠIŪTĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
kotryna.re@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5138-2780>

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojamos evangeliškujų misijų susiformavimo priežastys XIX a. europiniame kontekste ir Prūsijos valstybėje, supažindinama su misijų draugijomis, kurios vykdydamos misijų veiklą teikė misionieriams išsilavinimą ir siuntė juos į Azijos bei Afrikos valstybes. Tekste pristatomos pirmosios Prūsijoje įsteigtos misijų draugijos Karaliaučiuje (įsteigta 1822 m.) ir Berlyne (įsteigta 1824 m.) bei svarbiausi XIX a. misijų organizavimo vadovai Berlyne – Hermannas Theodoras Wangemanas ir Johannesas Evangelistas Gossneris. Aptariamos priežastys, lėmusios Prūsijos lietuvių įsitraukimą į misijų veiklą: aukų rinkimą misijų įgyvendinimui bei jaunuolių siuntimą į tarnystę misijose, daugiausia į Aziją (Indiją ir Kiniją). Tyrime evangeliškujų misijų veikla nušviečiama analizuojant Prūsijos Lietuvoje XIX a. leistą lietuvišką periodiką, susijusią su evangeliškujų misijų bei misionierių veikla. Didžiausias dėmesys skiriamas pirmojo lietuviškos periodikos leidėjo Johano Ferdinando Kelkio redaguoto laikraščio *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatimą tarp žydų ir pagonių* turiniui analizuoti. Turinio analizė ne tik padėjo atskleisti Prūsijos lietuvių įsitraukimo į misijų veiklą aspektus, misionierių darbo kasdienybę, tačiau ir iliustravo lietuviškai skaitančios bendruomenės mentalinio pasaulio kaitą, kai šalia grynai religinio pobūdžio tekstų būdavo pateikiamos žinios apie įvairiuose žemynuose gyvenusias tautas ir jų etnografiją, istoriją bei geografiją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Prūsijos Lietuva; protestantiškosios bažnyčios; evangeliškosios misijos; misionieriai; lietuviška periodika.

ĮVADAS

Šiandieninė žodžio „misija“ vartoseną dažniausiai asocijuojasi su karinėmis ar taikos palaikymo operacijomis, kurios yra vykdomos įvairiose pasaulio valstybėse. Atsigręžę į istoriją, pamatysime, jog įvairiais laikotarpiais misijų veikla labiausiai buvo susijusi su Bažnyčios istorija, ne išimtis ir XIX a. Šiame amžiuje išskirtina savotiška Europos dominantė, galėjusi platinti krikščioniškas, taip pat savo aplinkos bei gyvenamos idėjas nekrikščioniškame pasaulyje¹. Tyrinėtojai pažymi, jog europietišką misijų veiklą buvo glaudžiai susijusi ne tik su krikščionybės platinimu, evangelizacija Azijos ar Afrikos šalyse, bet ir su savotišku civilizaciniu europinių vertybių perteikimo procesu².

XIX a. Europa išgyveno ekonominį ir imperinį pakilimą. Prabudimo (vok. *Erweckung*) procesai, kai buvo priešinamasi įsivyravusiam racionalizmui, plintančiai dechristianizacijai ir siekiama „grįžti prie pradinio krikščioniškojo tikėjimo bei tikrojo pamaldumo“³, skatino krikščioniškąsias bažnyčias plėsti savo įtaką Azijos ir Afrikos valstybėse⁴. To laikmečio misijų istorijoje fiksuojama Katalikų ir Ortodoksų bažnyčių organizuota misijų veikla, tačiau, kaip pažymi Judith Becker, išskirtinis europinis fenomenas buvo protestantiškųjų bažnyčių organizuotos evangeliškosios misijos. Jos sietinos su XVIII a. pradžia, kai pirmieji vokiečių misionieriai, įkvėpti pietizmo idėjų, atvyko į Pietų Indijos miestą Tarangambadį⁵. Darius Barasa rašo, jog „prabudimo judėjimas buvo apėmęs visą protestantišką pasaulį, todėl [...] plačiame Europos Prabudimo žemėlapyje atsiskleidė itin gyvas ir be galo tankus neopietistinių judėjimų tinklas Anglijoje, Škotijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir Vokietijoje“⁶. Vienas iš šio judėjimo tikslų buvo susijęs su plačia evangelizacija

¹ Stephen Neill, *Geschichte der christlichen Mission*, t. 14, Erlangen: Ev.-Luth. Mission, 1974, p. 165.

² Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte der 19. Jahrhunderts*, München: C. H. Beck, 2011, p. 1258–1259.

³ Darius Barasa, „XIX a. religinio prabudimo judėjimai Europoje ir surinkimai Prūsijos Lietuvoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 46: *Pietizmo idėjos ir surinkimininkų raštija Prūsijos Lietuvoje*, 2018, p. 130.

⁴ Stephen Neill, *op. cit.*, p. 170.

⁵ Judith Becker, „Europa in der Mission. Ambivalenzen des Europabezugs in der evangelischen Mission im 19. Jahrhundert“, in: *Themenportal Europäische Geschichte*, 2021, prieiga internetu: <www.europa.clio-online.de/essay/id/fdae-96642>.

⁶ Darius Barasa, *op. cit.*, p. 134.

ir naujų tikinčiųjų pritraukimu. Šiam tikslui pasiekti misijos tapo viena iš svarbiausių veiklos formų.

XIX a. misijas organizavo Anglikonų bažnyčia Anglijoje, protestantiškosios bažnyčios Šveicarijoje, Norvegijoje, įvairiose Vokietijos teritorijose, Prūsijoje (nuo 1871 m. – Vokietijos imperijoje). Stepheno Neillo teigimu, protestantiškosios bažnyčios savaime nebuvo pajėgios perimti ir vykdyti visą misijų veiklą, tai turėjo įgyvendinti misijų draugijos. Pirmoji tokia draugija – 1792 m. įkurta *Anglų baptistų misionierių draugija* (angl. *English Baptist Missionary Society*). Praėjus trejiems metams (1795) susikūrė *Londono misionierių draugija* (angl. *London Missionary Society*)⁷. Draugijų tikslas buvo ne tik išsiųsti misionierius į misijas, tačiau ir suteikti jiems išsilavinimą, kad galėtų dirbti nelengvą krikščionybės skleidėjų darbą nepažįstamuose svetimuose kraštuose. Istoriografijoje pirmąja evangeliškųjų misijų tarp pagonių draugija Prūsijoje dažniausiai įvardijamas 1824 m. Berlyne įsteigtas susivienijimas⁸, 1829 m. įkūręs seminarą būsimiems misionieriams mokytis⁹. Ši *Berlyno misijų draugija* (vok. *Berliner Missionsgesellschaft*) daugiausia rūpinosi krikščionybės skleidimu Kinijoje ir Afrikoje. XIX a. antroje pusėje (1865–1894) jai vadovavo Hermanas Theodoras Wangemanas. Vėliau draugija vadinta jo vardu¹⁰.

Berlyno misijų draugijoje savo veiklą taip pat pradėjo Johannesas Evangelistas Gossneris (1773–1858). Jis priklausė minėtos draugijos valdybai (1831–1836), vėliau (1836) Berlyne įkūrė savarankišką misijų draugiją, kurios veiklos kryptis buvo orientuota į pietryčių Aziją, daugiausia – Indiją. Nors draugijos įkūrėjas mirė 1858 m.¹¹, tačiau jo vardu pavadinta draugija veiklą tęsė ir vėlesniais dešimtmečiais. Vokietijoje minėta draugija veikia iki šių dienų.

Misijų organizavimas, seminarų ir jų mokinių išlaikymas reikalavo didelių lėšų. XIX a. Europos krikščioniškoje visuomenėje išplito aukų rinkimas misijoms išlaikyti, o pati misijų veikla buvo populiarinama leidžiamuose draugijų laikraščiuose. Iš misijų veiklai skirtų periodinių leidinių minėtinas nuo

⁷ Stephen Neill, *op. cit.*, p. 171.

⁸ Wilhelm D. Oehler, „Geschichte der deutschen evangelischen Mission“, in: *Frühzeit und Blüte der deutschen evangelischen Mission 1706–1885*, t. 1, Baden-Baden: Fehrholz, 1949, p. 193.

⁹ *Ibid.*, p. 194.

¹⁰ *Ibid.*, p. 201.

¹¹ *Ibid.*, p. 208.

1828 m. Bazelio misijos Šveicarijoje leistas *Evangeliskasis pagonių laiškas* (vok. *Der evangelische Heidenbote*) ir nuo 1830 m. *Bažnyčios misijų draugijos* Anglijoje (angl. *Church Missionary Society*) spausdintas *Bažnyčios misijų metraštis* (angl. *Church Missionary Record*)¹². Iš vokiškame areale leistų laikraščių taip pat minėtini nuo 1833 m. *Berlyno misijų draugijos* leisti *Berlyno misijos pranešimai* (vok. *Berichte der Berliner Mission*) ir nuo 1822 m. pradėtas spausdinti *Karaliaučiaus misijų draugijos* (vok. *Missionsverein zu Königsberg*) leidinys *Karaliaučiaus misijų laikraštis* (vok. *Königsberger Missionsblatt*)¹³. Šis faktas leidžia teigti, jog viena pirmųjų misijų draugijų Prūsijoje reikėtų laikyti ne Berlyno, o *Karaliaučiaus misijų draugiją*, kurios steigiamasis susirinkimas, sukvietęs aukštus to meto protestantų dvasininkus ir Prūsijos valdininkus, įvyko 1822 m. sausio pradžioje Karaliaučiuje¹⁴. Įkūrimo datą taip pat patvirtina žinutė apie 1879 m. Karaliaučiaus Pilies bažnyčioje minėtą draugijos veiklos penkiasdešimt septintųjų metų sukaktį¹⁵.

Karaliaučiaus misijų draugija turėjo tikslą populiarinti misijų veiklą, rinkti aukas misionierių veiklai Afrikoje, Amerikoje, Azijoje, finansuoti ir ruošti misionierius. *Karaliaučiaus misijų laikraštis* spausdino pasiuntinių arba misionierių (daugiausia vokiečių) pranešimus, taip pat kitą su protestantizmo istorija bei to meto aktualijomis susijusią medžiagą, tapusią 1823 m. pradėto leisti pirmojo periodinio leidinio lietuvių kalba *Nusidavimai Dievo karalystėje* pagrindu¹⁶. Svarbu paminėti, jog *Nusidavimai Dievo karalystėje* priklausė *Karaliaučiaus misijų draugijai*. Nors dėl finansinių sunkumų ir skaitytojų stokos 1825 m. pirmasis lietuvių kalba leistas laikraštis žlugo, bendrame lietuviškai kalbėjusiame Prūsijos Lietuvos (priklausiusios Prūsijos valstybei) areale *Nusidavimai* tapo trumpai blykstelėjusiu lietuviškos periodikos pradininku, kuris, viena vertus, skelbdamas žinutes apie evangeliškas misijas dar labiau stiprino lietuvininkų pamaldumą bei jų prisirišimą prie protestantiškųjų bažnyčių, kita vertus, plėtė lietuvininkų socialinį, kultūrinį, pasaulio pažinimo akiratį ir formavo misijų, kaip svarbaus Bažnyčiai bei visai visuomenei religinio reiškinių, sampratų.

¹² Judith Becker, *op. cit.*

¹³ Domas Kaunas, *Lietuvių periodikos pirmtakas*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 24.

¹⁴ Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 22.

¹⁵ Frydrichas Kuršaitis, „Apsakymas dėl Ewangelijos Pasiuntinystės“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1879 05 03, Nr. 22, p. 89.

¹⁶ Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 24–25.

Pažymėtina, jog misijų periodika liko beveik visų lituanistinių tyrimų paraštėse – apžvelgiama, bet iki šiol išsamiau netyrinėta. Šio straipsnio *tikslas* – pristatyti XIX a. lietuviškos periodikos Prūsijos Lietuvoje siužetus apie evangeliškujų misijų ir misionierių veiklą, jų refleksijas bei įtaką lietuvininkų bendruomenėje. Straipsnyje bus analizuojamas *Nusidavimų apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių*, taip pat 1849–1880 m. Frydricho Kuršaičio (Friedrich Kurschat, 1806–1884) redaguoto periodinio leidinio *Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams žinias parnešąs* [toliau *Keleivis* – aut.], 1875–1877 m. Johano Ferdinando Kelkio (Johann Ferdinand Kelch, 1801–1877) redaguoto ir leisto *Pasiuntinystės laiškelio*, nuo 1877 m. Klaipėdoje pradėtos spausdinti *Lietuviškos ceitungos* bei kitų lietuviškų laikraščių turinys.

PIRMASIS LIETUVIŠKAS PERIODINIS LEIDINYS IR JOHANAS FERDINANDAS KELKIS

Lietuvių kalba leistų periodinių leidinių svarba Prūsijos lietuviams buvo susijusi su skaitančios ir raštingos bendruomenės poreikiais. Domo Kauno teigimu, pirmojo lietuviško periodinio leidinio atsiradimą lėmė gilios Prūsijos periodinės spaudos gyvavimo tradicijos, prūsiškosios administracijos poreikiai ir protestantų tikyba¹⁷.

Pirmieji periodiniai leidiniai gotikiniu šriftu lietuvių kalba pasirodė tik XIX a. trečiame dešimtmetyje, tačiau planų steigti pirmąjį lietuvišką laikraštį būta dar pačioje XVIII a. pabaigoje (1795). Tąkart laikraštį planuota įsteigti Naujojoje Rytų Prūsijoje (vok. *Neuostpreußen*), Balstogėje. Jame buvo planuojama spausdinti administracijos informaciją visuomenei (įvairius įsakus, nurodymus, instrukcijas, perspėjimus ir kt.). Laikraščio redaktoriumi buvo numatyta skirti žinomą raštijos darbuotoją Kristijoną Gotlybą Milkų (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807), tačiau dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių sumanymas liko neįgyvendintas¹⁸.

¹⁷ Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 4.

¹⁸ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 metus, biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: *XVIII–XIX amžiai*, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, 1963, p. 131.

Prūsijos Lietuvos lietuvininkams ryšys su protestantiškosiomis bažnyčiomis buvo vienas iš trijų jų bendruomenės tapatumą formavusių veiksnių, kuris persipynė su lietuvių kalbos vartojimo bažnyčiose svarba bei monarchizmo arba lojalumo Prūsijos / Vokietijos valstybės valdovui raiška¹⁹. XIX a. pradžioje pradėtas leisti religinio turinio periodinis leidinys – dėsningas tiek lietuvininkų tautinio tapatumo, tiek religinės ideologijos sklaidos, tiek modernėjančios komunikacinės raiškos bendruomenėje atspindys. Turint mintyje XIX a. misijų veiklos organizavimo suaktyvėjimą, nestebina 1832 m. pasirodęs *Nusidavimų Dievo karalystėje tęsinys* kiek pakitusiu pavadinimu – *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatimą tarp žydų ir pagonių* [toliau *Nusidavimai* – aut.]. Nors abiejų leidinių pavadinimai šiek tiek skiriasi, tai yra vienas leidinys, leistas 1823–1921 m. Domas Kaunas pažymi, jog *Nusidavimai* tapo lietuvių periodinės spaudos pagrindu²⁰ – prasidėjo nuolatinė lietuviškos periodinės spaudos leidyba. Spaudoje, ypač religinio turinio straipsniuose, nemažai dėmesio (iki pat Pirmojo pasaulinio karo) buvo skiriama evangeliškujų misijų ir misionierių veiklos tematikai.

Šis religinis leidinys gyvavo beveik šimtą metų (1823–1921), per tą laiką ne kartą kito jo pavadinimas (įvairavo diakritiniai ženklai), periodiškumas (leistas įvairiu dažniu: kas mėnesį, kas du mėnesius, keturis kartus per metus, tris kartus per metus, du kartus per metus ir t. t.). Lietuvos atminties institucijose daugiausia esama pavienių laikraščio numerių kopijų.

1832 m. pradėti leisti *Nusidavimai* yra svarbūs bendram Lietuvos kultūros istorijos kontekstui. Aptariamo leidinio redaktoriai daugiausia buvo dvasininkai, aktyvūs raštijos darbuotojai, laikraštyje skelbė misijų darbo svetimuose kraštuose idėjas. Pirmąjį lietuvių periodinės spaudos leidinį ir jo tęsinį redagavo Natanielis Frydrichas Ostermejeris (Nataniel Friedrich Ostermeyer, 1784–1846), jo pradėtą darbą tęsė Johanas Ferdinandas Kelkis, Karlas Leopoldas Frydrichas Neisas (Carl Leopold Friedrich Neis, 1814–1873), Kristupas Sturys (1821–1891), Kristupas Jurkšaitis (Christoph Jurkschat, 1852–1915) ir kt.

Karaliaučiaus universiteto auklėtinis, tenykščio Lietuvių kalbos seminaro lankytojas kunigas Ostermejeris buvo žinomas raštijos darbuotojas, vertęs ir

¹⁹ Daugiau apie lietuvininkų tautinio tapatumo problematiką XIX–XX a. Prūsijos Lietuvoje žr.: Silva Pocyte, *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*, Vilnius: Vaga, 2002.

²⁰ Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 8.

rengęs religinę literatūrą, 1846 m. dalyvavęs Ragainėje sušauktoje filologų konferencijoje, prisidėjęs prie vokiečių-lietuvių kalbų žodyno rengimo²¹. Vis dėlto, labiausiai Ostermejeris išgarsėjo kaip lietuviškos periodikos pradininkas – pirmasis *Nusidavimų* redaktorius (1823–1825). Domas Kaunas nurodo, kad būtent Ostermejeris, o ne *Karaliaučiaus misijų draugijos* valdyba pasiūlė kompiliuoti, versti ir lietuvių kalba leisti *Karaliaučiaus misijų laikraščio* medžiagą²².

Iki 1865 m. *Nusidavimų* redaktoriumi dirbo Prūsijos Lietuvos pedagogas, spaudos ir raštijos darbuotojas, vienas iš lietuvių periodinės spaudos pradininkų – Johanas Ferdinandas Kelkis. Jis buvo aktyvus protestantiškos raštijos darbuotojas, daugelio religinių leidinių iš vokiečių į lietuvių kalbą vertėjas, sudarytojas, redaktorius, aktyviai reiškėsis periodinėje spaudoje – redagavęs, vertęs bei rašęs reportažus.

Kelkis laikraščio redaktoriaus darbą laikė svarbiu ir prasmingu. 1842 m. jis rašė: „Evangėlių tarp visų Žmonių praplatinti, Pono Jėzaus prisakyta“²³. Dirbdamas *Nusidavimų* redaktoriumi, savo jėgas skyrė kompiliaciniams darbams (sutrumpintiems, perredaguotiems vertimams ar sekimams), vertė ir kompiliavo medžiagą apie misijų kraštus, teikė vietinių žinių.

Kelkis taip pat minėtinas kaip laikraščio steigėjas. 1875 m. jis įsteigė ir dvejus metus redagavo bei vertė periodinį laikraštį apie misijas – *Pasiuntinystės laiškelis*. Istoriografijoje minima, jog pirmuosius šio laikraščio numerius beveik pats vienas prirašydavo Kelkis²⁴.

Pasiuntinystės laiškelio tikslas, kaip rašė Kelkis, buvo skleisti žinių apie visagalio Dievo darbus:

Ale, kaczeyg ir tai visgalingojo Pono Dievo išmintingi Sudavadijimai yra, tay tacziau šis Raštelis ne apie tai, bet apie didžiuosius Pono Dievo Darbus jo Malonės Karalystėje pranešti tur [...].²⁵

²¹ Liucija Citavičiūtė, „Gotfrydas Ostermejeris ir jo palikuonys lietuvių raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 41: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai I*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 34.

²² Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 25.

²³ „Iki czonay mus...“, in: *Nusidavimai*, 1842, Nr. 1, p. 3. Citatos iš periodinių leidinių pateikiamos pagal šiuolaikinės rašybos taisykles.

²⁴ Albertas Juška, Daiva Kšanienė, Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, „Johannas Ferdinandas Kelkis vyresnysis“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2: *Kas–Maž*, 2003, p. 69.

²⁵ „Kas is Tiesos...“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1875, Nr. 1, p. 4.

Laikraštis iš pradžių buvo leistas Tilžėje (1875), vėliau Klaipėdoje (1876–1902) ir Priekulėje (1903–1906). Kaip ir *Nusidavimuose*, leidinio turinį sudarė rašiniai apie misijų veiklą, buvo pateikiamos giesmių ištraukos, spausdintos iš įvairių pasaulio kraštų misionierių atsiunčiamos korespondencijos, skaitytojai buvo informuojami apie lietuvius, aukojančius misijų veiklai.

Pasiuntinystės laiškelio tekstuose juntama gyva liaudies kalba, tenkinusi to meto skaitytojų poreikį ir lūkesčius. Tekstus skaitytojams siekta pateikti kuo aiškesnius, prie kai kurių vietovardžių buvo nurodomas tarimas („[...] Mieste Kapstadt (ištark Kapštatt)“)²⁶, aiškintos kai kurių sąvokų reikšmės:

Pons turėjo pagal ano Kampo Budą daug Verginių, tai esti tokių Žmonių, kurie savo Ponui pagal Kuną iš Viso priklauso, ir kurie perkami bey parduodami, kaip kokie Gyvolei. Tokie Verginei tikray vargingi Žmonės yra. Jų Ponai jiems gal dirbti duoti, ką nor, jiems gal valgiti duoti, ką ir kiek nor, gal juos mušti kaip nor ir vislab su jeis daryti, ką tiktay nor.²⁷

XIX a. misijoms skirtos lietuviškos periodikos kalba buvo smarkiai paveikta vokiečių kalbos, tačiau esamo meto sąlygomis šie leidiniai atliko tam tikrą šviečiamąjį vaidmenį. Redaguodamas periodinius leidinius, Kelkis rūpinosi taisyklinga rašyba, dėmesį kreipė į kalbos vaizdingumą („Didis ir šviežus Dvasės Vėjas dabar per visą Miestą ir toli aplinkuy pusti pradėjo, perpusdamas visas Dušias“²⁸). Nors kalbai turėta priekaištų, tačiau ji buvo kupina liaudies kalbos gyvybės.

Kelkio rūpestį dėl lietuvių kalbos taisyklingumo, jo filologinį išprusimą lėmė bendravimas su kalbininkais²⁹. Jis talkininkavo ir teikė lingvistinę medžiagą Augustui Šleicheriui (August Schleicher, 1821–1868), kuris laiškuose apie mokslinę kelionę į Lietuvą, Kelkį apibūdino kaip „puikų lietuvių kalbos žinovą“³⁰, ir Kuršaičiui. Pastarasis, kurį laiką (nuo 1843 m.) skaitė *Nusidavimų* korektūrą. Kuršaitis taip pat prisidėjo prie Kelkio redaguojamo leidinio

²⁶ „O dabar idabokim...“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1875, Nr. 1, p. 12.

²⁷ „Jezus Kristus pergalėjo“, in: *Nusidavimai*, 1853, Nr. 2, p. 20.

²⁸ „Iki czonay mus...“, in: *Nusidavimai*, 1842 m., Nr. 1, p. 4.

²⁹ Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 31.

³⁰ *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas*, sudarė Ilja Lemeškin, Jolanta Zabarskaitė, t. 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, p. 358.

populiarinimo. Savo redaguojamo laikraščio *Keleivis* skiltyse nedidelių anotacijų pavidalu jis skelbdavo ir informuodavo skaitytojus apie naujų *Nusidavimų* numerių pasirodymą, pranešdavo, kada ir kur juos įsigyti:

Jau dabar šio Meto antrasis Laiškas „Nusidavimų apie Evangelijos Praplatinimą tarp Žydų ir Pagonų“ yra išdrukavotas ir išsiuntinėtas, jog Karalystes Prietelei tą gal paprastosa Vietosa už paprastąją Prekę gauti.³¹

Nusidavimų populiarumą liudija skaitytojai. Kuršaičio redaguojamame *Keleivyje* skaitytojai skundėsi, jog *Nusidavimai* išleidžiami pernelyg retai. Į tokius priekaištus Kuršaitis atsakydavo, jog laikraščio parengimas reikalauja daug darbo, todėl *Nusidavimų* redaktorius dėl darbų gausos nespėja parengti medžiagos. *Keleivis*, kaip ir *Nusidavimai*, propagavo *Karaliaučiaus misijų draugijos* veiklą, deklaravo glaudų ryšį su šia draugija, nes pats Kuršaitis buvo *Karaliaučiaus misijų draugijos* valdybos narys.

Žurnalistikos istorijoje Kelkis žinomas kaip pirmasis reportažų lietuvių kalba autorius. Nuo 1851 m. jis aktyviai bendradarbiavo Kuršaičio redaguotame savaitraštyje *Keleivis*, kuriame paskelbė originalios publicistikos – pirmuosius reportažus lietuvių kalba. 1854 m. *Keleivyje* pasirodė Kelkio parengtas reportažas apie Klaipėdą nusiaubusį didįjį gaisrą („Miegantieji, pabuskite“). Žinia buvo pateikta operatyviai (žinia apie spalio 4 d. gaisrą pasirodė artimiausiame laikraščio numeryje spalio 11 d.), tiksliai (autorius pats stebėjo įvykį, tad pasakojimas tikslus ir įtaigus), vaizdingai:

Taip macney Pono Dievo Ranka ant Klaipėdos užėjusi, ir vienoj' Dienoj' šalin yra visas jos didysis šios Vasaros Teisybės ir Neteisybes Pelnas, Viernybės ir Klastos Pelnas, ir šalin yra daug Įtaisimų nuo daug Metų šio, kad ir ne didžio, ale bagoto Miesto, ir koku du Tukstanciu Darbininkų dabar be Darbo ir be Turto, o viskas brangu.³²

Reportaže daug dėmesio skirta detalėms – taip skaitytojui siekta sukurti vadinamąjį dalyvavimo efektą:

³¹ „Szwieziausia Zine“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1852 09 15, Nr. 38, p. 152.

³² Johanas Ferdinandas Kelkis, „Miegantieji, pabuskite“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1854 10 11, Nr. 41, p. 162.

Sudegė [...] geriausi Butai, o tarp tų didžiosios bey puikioji Vokeczių Bažnyčia liuteriškoji, o Bažnyčia kalvyniškoji, ir didžioji Lietuvininkų Bažnyčia, visos Miesto Szuiles, didysis Sudo Buts ir svarbus Raštai tame, daug Malunų, daug Spykerių su dide Daugybe visokio Tavoro, Javų, Linų, Kanapjų, Druskos, ir taip vis toliaus ir toliaus, ir keli Szėpjei ir Reizvaltes, ir pagal mano Nusprendimą kokie šeši, o rąsi gal buti aštoni Tukstanczei Žmonių be Pastogio yra, tarp tų penki Kunigai, drauge ir Vyskups, kaipo pentkasis, Daugybe Mokitojų, o taip vis toliaus ir toliaus.³³

Kitas Kelkio reportažas pasirodė keliuose 1853 ir 1854 m. *Keleivio* numeruose. Jame pasakoti įspūdžiai iš Evangelikų Liuteronų bažnyčios suvažiavimo Berlyne („Mano Kelavimas į Berlyną bey kas ten nusidave“). Kaip ir anksčiau minėtasis, šis reportažas taip pat pasižymėjo ypatingu tikslumu:

Penkioliką Septemberį nuo Klaipėdos iki į Karaliauczių kelavau ir ant Pusės Keturių jau buvau prie ano Brolio. [...] į dvidešimt ir tris Stundus mes devynes Dešimt ir dvi Mylį nukelavę buvom, ir Berlyne atsirądom.³⁴

Reportaže pasakota apie nuveiktus darbus, dalytasi įspūdžiais apie lankytas vietas („Sekanczioj’ Dienoj’, tai esti Subatoj’ septynoliką Septemberį, per

³³ *Ibid.*, p. 162. Apie 1854 m. Klaipėdą nusiaubusį didįjį gaisrą, remdamasis šaltiniais, rašė istorikas, raštijos darbuotojas Johanas Karolis Zembrickis (Johann Karol Sembritzki, 1856–1919): „1854 m. spalio 4 d. vakare tuoj po pusės septynių, tvyrant rūkui ir pučiant stipriam šiaurės vakarų vėjui, miesto gatves užpildė tiršti dūmai. Gaisras kilo pirklio W. Muttray naujame fachverkiniame sandėlyje, stovėjusiame medienos sankrovos aikštės teritorijoje, esančioje prie Senosios balasto aikštės. Tame sandėlyje buvo sukrauta kanapės ir lajus. [...] Kai trečiadienio, spalio 6 dienos, ryte gaisras buvo užgesintas, miesto teritorijoje buvo virtę pelenais: 256 gyvenamieji namai, 83 sandėliai, 133 tvartai, 49 daržinės ir pašiūrės, 3 bažnyčios (Šv. Jono, reformatų ir lietuvių), 5 mokyklos (tarp jų Miestiečių, Mergaičių ir Senamiesčio), 9 karališkieji ir kiti visuomeniniai pastatai; 516 šeimų (2784 asmenys) liko be pastogės. Valdiškojoje Vitėje visiškai nudegė 74 sklypai. Sudegė dvi miesto siurblynės, taip pat keletas vežimų su vandens cisternomis, vienas – kartu su pakinkytu arkliu.“ Zembrickis taip pat dalijosi žinomo archeologo ir pirklio Heinricho Šlymano (Heinrich Schliemann, 1822–1890) įspūdžiais apie minėtą gaisrą: „Miestas plytėjo prieš mus kaip milžiniškos kapinės, kuriose aprūkę, juodi mūrai ir kaminai stovėjo kaip didžiuliai antkapiai, kaip rūstus ženklas laikinumo visko, kas žemiška“ ir kt. Išsamesnį aprašymą apie gaisrą žr.: Johanas Zembrickis, *Klaipėda XIX amžiuje*, t. 2: *Klaipėdos istorija*, Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 145–155.

³⁴ Johanas Ferdinandas Kelkis, „Mano Kelavimas į Berlyną bey kas ten nusidave“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1853 10 26, Nr. 43, p. 170.

Dieną šį karališką šlovą Miestą apžvalgėm, Bažnycias įsitėmijom, kelis minėtinus Butus ir Įtaisimus atlankėm, Gromatų rašėm ir taip toliaus“³⁵.

MISIJŲ DARBO YPATUMAI

Misijoms skirtų periodinių leidinių populiarumą tarp lietuvininkų galima paaiškinti tuo, jog misionierystė jų buvo ne tik iš laikraščių puslapių pažinta, tačiau ir tiesiogiai su jais susijusi veikla. Keliolika lietuvininkų jaunuolių tapo misionieriais, liudijusiais, jog lietuvininkai, kad ir nedidelė protestantų saujelė, gali įsitraukti į visam evangeliškajam pasauliui svarbų krikščionybės stiprinimo bei platinimo darbą. Domas Kaunas pažymi, jog Prūsijos Lietuvos lietuvininkai „buvo vieni aktyviausių misijų sąjūdžio dalyvių, teikę didžiulę paramą aukomis ir žmonėmis“³⁶. Nuo XIX a. septinto dešimtmečio evangeliškose misijose Afrikoje ir Azijoje (daugiausia Indijoje ir Kinijoje) dirbo daugiau nei 40 Prūsijos Lietuvos lietuvių. Lietuvių jaunuoliams dalyvauti misijose buvo paranku – Vokietijos misionierių mokyklos neturtingiems lietuvininkams neretai tapdavo vienintele galimybe įgyti aukštąjį išsilavinimą ar išmokti užsienio kalbų, taip pat sudarydavo sąlygas keliauti bei pažinti svetimus kraštus³⁷.

Kalbant apie misijų veiklos įgyvendinimą reikia turėti omenyje svarbų XIX a. ekonominio, industrinio vystymosi aspektą, susijusį su komunikacinių, infrastruktūrinių tinklų, daugiausia geležinkelio ir vandens transporto plėtra. „Judrus“ pasaulis keitė gyventojų mentalitetą, įsivaizduojamą tradicinę kelionės erdvę tarp dviejų punktų. Todėl „atstumas tarp dviejų vietovių dabar akivaizdžiai sutrumpėjo, gyvenimo būdas mieste ir kaime, valstybės ir jos kaimynių idėjų pasaulis staiga suartėjo [...]. Žemėlapis sąmonėje dėl naujovių tapo ne tik spalvingesnis, bet ir įgavo papildomą, niekad anksčiau nesuvoktą gilumą, dimensiją ir spalvingumą“³⁸. Kita vertus, misionierių tarnystės vietos Prūsijos lietuviams turėjo atrodyti labai tolimos, iš jų laišškai tėviškėn keliau-

³⁵ *Ibid.*, p. 170.

³⁶ Domas Kaunas, „Orientalistinis pėdsakas misionieriaus Kristupo Lokio gyvenime ir publikacijose“, in: *Knygotyra*, t. 41, 2003, p. 102.

³⁷ Domas Kaunas, *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 307.

³⁸ Ruth Leiserowitz, „Naujas pasaulis“. Modernizacijos pasekmės Rytų Prūsijoje“, in: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 10, 2004, p. 39.

davo beveik du mėnesius³⁹, o garlaiviu iš Vokietijos į paskirtąją vietą reikėdavo plaukti beveik mėnesį⁴⁰. Visa tai didino susidomėjimą misionieryste ir jos suteikiamais egzotinio pasaulio pažinimo patyrimais.

Prie lietuvininkų mentalinio pasaulio keitimo taip pat prisidėjo lietuviška spauda, aprašiusi misionierių veiklą tarp pagonių tolimuose kraštuose. Misionieriai lietuvininkai tapo kultūrinio transfero liudininkais ir įgyvendintojais. XIX a. antroje pusėje – XX a. pr. įgiję išsilavinimą Berlyne veikusiose misijų seminarijose, jie daugiausia dirbo anksčiau minėtose Gossnerio ir Wangemanno misijose, pavieniai lietuvininkai taip pat tarnavo Reino misijoje. Vienas tokių misionierių – Augustinas Simonaitis. Įgijęs išsilavinimą Barmos (dabar Vupertalio miesto Vokietijoje dalis) seminarijoje, 1873–1886 m. atsidėjo tarnystei Sumatros saloje⁴¹.

Be teologinių dalykų, paruošusių jaunuolius dvasininko darbui, seminarijose taip pat buvo mokoma užsienio kalbų. Jų svarba pabrėžta misijoms skirtoje periodikoje, kurioje teigta, jog imlumas kalboms – viena iš būtinų sąlygų norintiesiems mokytis seminarijoje („Jey kuriam per sunku esti, svetimam Kalbas issimokinti, tay jis delto vien gal iš Seminarės paleistas tapti“⁴²). Misijų dalyviai taip pat mokėsi dialektų tų kraštų, į kuriuos buvo keliaujama. Pavyzdžiui, nuo 1888 m. iki Pirmojo pasaulinio karo (su nedidelėmis atostogų pertraukomis gimtinėje) Rytų Indijoje dirbęs misionierius Kristupas Lokys (1860–1921) mokėjo anglų ir tris indų kalbas⁴³. Dėmesį į kalbų mokėjimo svarbą *Keleivyje* atkreipė ir Kuršaitis. Jis rašė, jog labai svarbu išmokti be klaidų vokiškai kalbėti ir rašyti, nes „su lietuviškąje Kalba toli ne nusėst“⁴⁴.

³⁹ 1880 m. pabaigoje spausdintas misionieriaus Augustino Simonaičio laiškas iš Sumatros salos, rašytas spalio 31 d., namiškius pasiekė gruodžio 24 d. Žr.: „Gromata Pasuntinio Symoneiczo iš Sumatros Rytų Indijoj“, in: *Naujasis keleivis*, 1880 12 31, Nr. 40, p. 273.

⁴⁰ Spaudoje minėta, jog Rytų Indijoje dirbęs Dovydas Didlaukis garlaiviu iškeliauja „15 Šimtu Myliu nuo musu toli iki Miestą Bombay, o nuo čė dar tris Šimtus Myliu su Gelžkeliu iki savo Darbovietės“ [...]. Ta Vandens Kelone trunk 26–27 Dienas o su Gelžkeliu dar 3 Dienas“. Žr.: „Klaipėdoj, 22. Septemberi. [Iš Lietuwos bey musu Prowinco]“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1878 09 24, Nr. 39, p. 2.

⁴¹ „Pasiuntinis Symanaitis [Iš Pasiuntinystės]“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1886 06 29, Nr. 26, p. 1.

⁴² „Kadangi ir Lietuvoje...“, in: *Nusidavimai*, 1888, Nr. 1, p. 1.

⁴³ Domas Kaunas, „Orientalistinis pėdsakas misionieriaus Kristupo Lokio gyvenime ir publikacijose“, p. 104.

⁴⁴ „K. Atsiliepinimas dėl Ewangelijos Pasiuntinystės“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1873 09 30, Nr. 39, p. 155.

Keleivyje Kuršaitis siekė skaitytojus supažindinti ir su misionierių darbo ypatumais. Jis rašė, jog ši tarnyba ne tik labai svarbi, bet ir „didey sunki“. Misionieriams tenka iškęsti nepalankias oro sąlygas (šaltį, karštį), alkį, badą bei troškulį, todėl esą labai svarbu turėti ne tik sveiką ir stiprų kūną, bet ir tvirtą krikščioniškąjį tikėjimą, padėsiantį prapuolusiems broliams pagonims⁴⁵. Panašiai misionierystės sunkumai nušviečiami *Nusidavimuose*. Rašyta, jog dėl lėšų stokos pasiuntinystės darbas buvo sunkus, misionieriai gyveno vargingai, tačiau su Dievo pagalba visi sunkumai esą įveikiami:

Kadangi Pasiuntinystes Draugyste ney jokių tvirtu Piningų Imemimų ne tur, ir kas Meta tikt tiek išmokieti te gal, kiek Žmones iš valnos Vales jei atsunczia, tay ji ne gal zokaniškay apsiimti Algas per visą Amžį išmokieti. Tacziau Viešpats visados Pasuntinystes Darbininkus aprupines esti, kad jie Stoka kest ne turiejo.⁴⁶

Iš tokių publikacijų skaitytojas galėjo suprasti, kokiomis sąlygomis gyveno misionieriai.

Nors misijų darbas buvo pakankamai sudėtingas, tačiau tarp lietuvininkų nestigo jaunimo, norinčio tapti misionieriais. Norintys dalyvauti misijose jaunuoliai turėjo būti tvirtai tikintys, sumanūs ir pasižymėti gera atmintimi:

Jis tur Maldoje karštas buti ir apie Grieka ir Malone, apie Prisivertima, Tikejima ir Pašventinima iš savo paties Patyrimų, kurius jis ilgesni Cziesa turiejes esti, kalbeti galietai. Taipojau tur jis šventą Raštą tankey skaites buti ir žinoti, kas cze parašyta esti [...], tur gera Galva, gera Sumanima ir, gera Atminti turieti [...].⁴⁷

Būsiami misionieriai turėjo būti laisvi nuo įsipareigojimų, nesusižadėję, taip pat atitikti amžiaus cenzą:

Kurs į Pasuntinystes Seminare pareiti nor, ne tur su kokia Merga ant Vencziavonystes susižadejes buti, ney jam Vale yra Moksle be esant su kokia Mergą susizadieti. [...] Prašoma esti, kad i Pasiuntinystes Szuile arba Seminare priimtas but noris dvi-dešimt Metų sens butu, ale jis ir ne gal senesnis buti kaip 24 aukščziaus 25 Metu.⁴⁸

⁴⁵ *Ibid.*, p. 155.

⁴⁶ „Kadangi ir Lietuvoje...“, in: *Nusidavimai*, 1888, Nr. 1, p. 3.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 1.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 2.

Įspūdžius iš studijų Wangemmano misijų seminarijoje Berlyne XIX a. dešimtajame dešimtmetyje aprašė kelerius metus Pietų Afrikoje dirbęs pasiuntinys Kristupas Stulgaitis. Viename iš laišku jis rašė, kad jaunikaitis, norėdamas būti priimtas į seminariją, pirmiausia turi:

Poną Jėzų širdingay mylėti [...] bey reikalingą krikščionišką Prinuokimą turėti. Jo Gyvastis tur Maldos Gyvastis būti. Jis tur apie Grieką bey Malone, apie Prisivertimą, Tikėjimą bey Pašventinimą iš ne per jauno paties Patyrimo ludyti galėti.⁴⁹

Laiške Stulgaitis pabrėžė, jog „sunkus Pasuntinystės“ darbas reikalauja „svetimas Kalbas išmokti“ ir turėti ne tik gerą išsilavinimą, bet ir stiprią sveikatą, kad „visas Sunkenybes bey Vargus iškesti galetu“⁵⁰.

Spaudoje akcentuota, jog tarp lietuviškųjų „Draugbrolių ir Draugseserių“ yra daug meilės ir stropumo misijų darbe, o „tulą Jaunikaitį iš Lietuvos yra jo Meile prieš savo Išganytojų ten nuvedusi, kur dar nier Szviesybe Evangelijos užtekėjusi“⁵¹. Toliuose kraštuose misijas atlikęs pasiuntinys vietiniams gyventojams buvo teisėjas, advokatas, gydytojas, meistras ūkyje, mokytojas, kuris už savo tikinčiuosius „kaip už Kudikius rupinti tur“⁵².

RELIGINIAI SIUŽETAI

Svarbiausias misijoms skirtų periodinių leidinių tikslas buvo parodyti evangelizacijos būklę ir perspektyvas. Šių leidinių turinį daugiausia sudarė religiniai, pamokantys ir tikėti įkvepiantys pasakojimai. Publikacijose dažnai rašyta apie į evangelikų tikėjimą perėjusius gyventojus ir „buvusių pagonių“ gyvenimą. Dažniausiai tokių pasakojimų veikėjai būdavo pagonys, netikintieji (kaip rašė Kelkis – „razbaininkai“) būrai ar turtingi ponai. Tokiose religinėse istorijose dažniausiai veikė vyrai, rečiau – moterys.

⁴⁹ Kristupas Stulgaitis, „Iš Gromatos Pasuntinystės Mokintinio Brolio Stulgaiczio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 12 29, Nr. 52, p. 351.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 351.

⁵¹ „Iš Pasiuntinystės Laiškėlio. Apdumojimas apie didele Pasiuntinystės Wertybe“, in: *Nauja lietuviška ceitunga*, 1891 01 02, Nr. 1, p. 2.

⁵² „Gromata Pasiuntinio Br. Laužemo iš Ryt=Indijos.“, in: *Tilžės keleiwio priedas Keleiwjo Draugas*, 1907 04 09, Nr. 29, p. 2.

Misijų periodikoje skelbti tekstai pasižymėjo emociingumu. Siekiant įtaigumo, pasakotos sukrečiančios religinio turinio istorijos. Pavyzdžiui, pasakota istorija apie karalių Sekukunį, kuris persekiojo tikinčiuosius (marino badu, vertė iki kaklo įsibridus per dienas stovėti ežere, atėmė iš jų galvijus, maistą bei žemes, mušė ir kitaip kankino tikinčiuosius), ar istorija apie vienoje iš Australijos salų gyvenusius netikinčiuosius, iš kurių du atsivertusieji kentė likusiųjų pagonių smurtą bei kankinimus. Tokie draminiai, įtempto siužeto pasakojimai pietistinių polinkių skaitytojams buvo paveikūs, įtraukiantys, skatino jų jausminius išgyvenimus. Publikacijose pateikta faktinė medžiaga siekė įtikinti skaitytoją, jog tai tikrai vyko. Tokių pasakojamų istorijų leitmotyvas – netikėjimas. Kitų konfesijų atstovai publikacijose vaizduoti kaip neišmanėliai, tamsūs ir paiki žmonės:

Australios didžiame Svieto Krašte Pagonai didžiausame Neišmanyme, visai nuogi, ney Laukus ne gyvendami, ney Galvijų ne augindami, ney Szétrų nesitaisydami po Gires bastosi, ir valgo Žoles, Vabalus, Kirmeles, Žalczius, Paukščzius, kitus Gyvolius bey Žmogus Žmogų.⁵³

Pasakojimai būdavo pamokantys, skatino susimąstyti. Kai kuriuose tekstuose stengtasi megzti ryšį su skaitančiuoju, bandyta į jį kreiptis tiesiogiai:

Szuilėsia daugiausey iš paczių Murinų Mokytojei yra, ir Szuiles žydėte žyd. – (Ar girdit jus Eyropos Krikščzionis, ir jus Prusios Krikščzionis, ir jus Lietuvos Krikščzionis, ar girdit? Ten toli, tarp anų bėdningų Murinų Szuiles žydėte žyd ir czišon retoj' Szuileje tikt' vos keli Pumpurėlei sprogst, o ir tus nulaužti ir nugnybti daug iš visos Sylos pasiprocevojas.⁵⁴

Publikacijose vaizdžiai piešiami dvasiniai klaidžiojimai, akcentuotas pagalbos netikinčiajam teikimas ir dvasinio tvirtėjimo svarba. Dažnai kartotas pasakojimo siužetas, kuomet netikintis prasikaltėlis nubaudžiamas, tačiau šiam į pagalbą atskuba misionierius ir įvyksta išganingas praregėjimas:

⁵³ „Jezus Kristus pergales“, in: *Nusidavimai*, 1853, Nr. 2, p. 30.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 22–23.

Taipu ir vieną pagonišką Jaunikaitį, septyniolikos Metų, į savo Vierą įviloję buvo. Ale ne po Ilgo tas Razbaininku pastojo, ir Vyriausybe tai į Žinę gavusi jį apkale, ir jam Provą padare kad jis butu Smerdziui paduotas. Bet buvo tuo Czėsu viernas ir stropus Evangėlios Pasiuntinys tame Mieste, iš Berlyno tenay nusiustas. Tas Kristaus Meiles verstas nuėjo, kad šį Paklaidintąjį Viešpaties Vardan sujėškotu. Ale jį didey užkėtintą rado, taip, kad jisai su Pasiuntiniu ney kalbėti ne norėjo. Bet šis vėl ir vėl jį lanke ir to Razbaininko Szirdis atsiverti pradėjo.⁵⁵

Publikacijose skelbtomis atsivertimo istorijomis skaitytojui siekta priminti, jog svarbiausia – nuoširdus pamaldumas ir tikėjimas. Netikinčiuosius stengiasi įtikinti ne išdidžiu aiškinimu, bet kantrybe ir meile. Šį teiginį iliustruoja istorija apie jauną žydę Mariją. Nukritusi nuo kopėčių, ji smarkiai susižeidė nugarą ir pajuto artėjančią mirtį. Apie šį įvykį sužinojusi kita jauna mergina (kaip Kelkio rašoma – „gyva krikščionka“) pradėjo Mariją uoliai lankyti, skleisti jai žinią apie Kristų ir skaityti psalmes. Neilgai trukus, Marija „nubudo“ ir panoro keisti tikėjimą, tačiau tai buvo nepriimtina visai Marijos giminei – žydams. Vis dėlto po ilgų įtikinėjimų šeima sutiko su dukters valia⁵⁶.

Tekstuose ypatinga svarba teikta perdėto jausmingumo ir pietistinio pamaldumo išryškinimui. Viename iš pasakojimų rašyta apie poną, laikantį daug vergų. Vienas iš jų itin garsiai ir graudžiai meldėsi, todėl vergo šeimininkas jį pardavė kitam ponui, nes:

[...] ne patiko, butent, kad ans jo Verginis meldavos. Berods ansai Verginis besimeldams ir per daug šaukdavo [...] ir jo Meldimą girdėdavo jo Pons, ir jo Župone, ir kiti to Pono Bute, o Kartais ir to Pono Sveczei. Ansai Verginis ir Paczią turėjo, ir Vaikų, ir kad jis su Savaiseis parsiklaupęs meldavos, tai anie girdėdavo jį besimeldzianti [...] o tai tokeis graudzeis Žodzeis, kad kitiems Ašaras aptekėdavo, o jo Ponui Garsas tų Maldų vis per Ausis skambėdavo kiaur ir Naktije.⁵⁷

Toks vergo nuoširdus meldimasis taip įstrigo jį pardavusiam ponui, jog netrukus „[...] visi iš tų Namų pabuddo, ir visi Meldėjais pastojo, ir šie Namai

⁵⁵ „Zmogaus Sunus atejo“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 1, p. 2.

⁵⁶ „Maria, prisivertusi Zydelkike“, in: *Nusidavimai*, 1842, Nr. 2, p. 25.

⁵⁷ „Jezus Kristus pergalejo“, in: *Nusidavimai*, 1853, Nr. 2, p. 20.

buvo Maldos Namai ir Pono Dievo Szétra buvo pas Žmones⁵⁸. Tokiomis publikacijomis siekta parodyti įkvepiančio gyvenimo pavyzdį.

Misijoms skirtuose tekstuose akcentuota, jog visa, kas yra žemėje, – Kūrėjo valios išraiška, todėl itin siekta pabrėžti tikėjimo ir doro gyvenimo svarbą („Pono Dievo šventam Žodžiui tikėdami, nobažnay gyventumbim, czia czėsiškay ir ten amžinay“⁵⁹). Dažnu atveju pasakojimuose siekta išryškinti svarbiausią tikinčiojo tikslą – ruoštis pomirtiniam gyvenimui. Gulėdami mirties patale, pasakojamų istorijų veikėjai trokšta atvirsti į tikėjimą ir būti išganyti.

Kaip ir būdinga pietistams, publikacijose juntamas gyvas ir nuoširdus žmogaus santykis su Jėzumi. Tekstai gana sutirštintų spalvų, juose susitinka gėris ir blogis, tačiau pasakojimų pabaiga visuomet šviesi – gerumas nugali blogį ir netikintieji galiausiai atbunda – atsiverčia į tikrąjį tikėjimą, seka Jėzumi. Kai kuriose publikacijose skaitytoją siekta pamokyti, todėl pasakojimų pabaigoje buvo pateikiamas apibendrinamasis istorijos moralas („Viešpats te saugoja mus, kad ne pastotumbim Razbaininkai, kaip šis, neygi neįpultumbim į piktą kokį didį Nusidėjimą; ale mūsų Amžio Galas te stojasi kaip šiojo Galas!“⁶⁰). Neretai po jausmingų pasakojimų apie misijų darbą publikacijų pabaigoje sekė poetiniai tekstai – giesmės.

Misijų tema sparčiai vystėsi publicistikoje⁶¹. Nors Kuršaičio redaguotas savaitraštis *Keleivis* nepriskirtinas misijų periodikai, tačiau jame taip pat teiktas ypatingas dėmesys misijoms. Jų svarba argumentuota Evangelijos pagal Matą 28, 18–20 žodžiais, teigiančiais, kad Jėzus savo mokiniams liepęs eiti mokyti ir krikštyti visus žmones: „Vardan Tėvo ir Sunaus ir šventosės Dvasės, mokidami juos laikyt vislab, ką jums liepęs esmi, ir štay, aš esmi su jumis kas Dieną iki Galo Svieto“⁶². Misionierystė buvo prilyginama Kristaus mokinių darbui, kuomet jie „klausydami jo Balsui ėjo į visą Svetą“, o dabar klausydami šio žodžio „eina Evangelijos Pasuntinei į Rytus ir Vakarus, Szaurę ir į Pietus Dušių Kristaus Karalystei gaudyti“⁶³. Šiame raginime atsispindėjo dvi lietuvininkams svarbios žinutės. Pirmoji skelbė, jog „visi į Pagonų Žemes patys ne

⁵⁸ *Ibid.*, p. 21.

⁵⁹ „Szis Pradzioj' sio...“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1876, Nr. 4, p. 50.

⁶⁰ „Zmogaus Sunus atejo...“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1876, Nr. 1, p. 5.

⁶¹ Domas Kaunas, „Orientalistinis pėdsakas misionieriaus Kristupo Lokio gyvenime ir publikacijose“, p. 103.

⁶² „Raginimai ant Pasuntinystės Darbo. 1. Wiešpaties Paliepims“, in: *Keleivis*, 1852 o8 25, Nr. 35, p. 140.

⁶³ *Ibid.*, p. 140.

galime eiti, tenay Kristaus Szlovę apsakyti“⁶⁴. Vadinasi, misionierių darbas buvo skirtas tik išskirtiniams asmenims. Antroji mintis teigė aukojimo misijų draugijoms bei misijų veiklos organizatoriams ir vykdytojams, svarbą. Teigta, jog tiek turtingieji, tiek vargingai gyvenantieji galėtų prisidėti, „idant Kristaus Vardas garsētu per visas Žemes“⁶⁵.

Svarbus krikščionybės platinimo darbo baras buvo susijęs ir su mokyklų steigimu įvairiuose miestuose įkurtose misijų stotyse. Misionieriai jas dažnai lankydavo ir turėdavo „Kudikius Vieroje pamokinti“⁶⁶. Vien Gossnerio misija XX a. pr. Indijoje išlaikė 230 krikščioniškų mokyklų, kuriose dirbo 275 mokytojai, o mokyklas lankė 5 649 mokiniai⁶⁷.

MISIJŲ DALYVIŲ KORESPONDENCIJOS

Misijų dalyvių žinutėse ir laiškuose fiksuojama informacija apima įvairias sritis. Periodikoje spausdintose lietuvininkų korespondencijose pasakota apie misionierių įspūdžius, jų gyvenimą svečiose šalyse, kasdienybę bei sunkumus, susijusius ne tik su krikščionybės platinimu, bet ir su ūkiniu bei švietimo žinių sklaidimu. XIX a. tai buvo būdinga visoms misijoms, perduodančioms agrarinės, ekonominės, kultūrinės ir sveikatos sferos civilizacines naujoves, kurios lengvino čionykščių gyvenimą⁶⁸.

1868–1897 m. Rytų Indijoje misionieriumi dirbo Dovydas Didlaukis. Savo laiškuose jis rašė apie gyvenimo sąlygas svečioje šalyje, teigė, jog gamtos sąlygos svarbios auginant derlių:

šis čėsas, kurame mes dabar čon Indijoje esme, yra Lytaus Čėsas, nesa tas yra rokojamas nuo vidurio Junijaus iki galo Septemberio. Junijaus Mienesij yra Rysai sėjami ir sodinami, o Novemberij yra Pjutis. Šime Lytaus Čėse ale žielėk tikt menk Lytaus te yra, ir todėl tikt su ludna Lukeštimi į ateisenčę Pjutę nužvelgiami.⁶⁹

⁶⁴ *Ibid.*, p. 140.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 140.

⁶⁶ „Gromata Pasiuntinio Lokio“, in: *Pagalba*, 1906, Nr. 1, p. 5.

⁶⁷ „Gosneriškoji Pasiuntinystė [Iš Pasiuntinystės]“, in: *Pagalba*, 1904 11 25, Nr. 8, p. 2.

⁶⁸ Stephen Neill, *op. cit.*, p. 172–173.

⁶⁹ „Gromata Pasuntinio Didlaukio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 10 20, Nr. 42, p. 282.

Apie ūkinę veiklą taip pat pasakojo anksčiau minėtas misionierius Lokys. Siekdamas apsaugoti vietos gyventojų Indijoje dirbamus laukus nuo sausros, jis buvo pastatęs užtvanką, kuri „Vandenį atlaikytu ir taipo Laukai galėtu gerą Naudą atgabenti, bet bangtam Lytui per 3 Dienas ir Naktis užėjus, tapę Damas perplėštas ir paneštas“⁷⁰.

Misionierių pasakojimai pamaldiems lietuvininkams turėjo gyvu žodžiu perteikti nelengvą krikščionybės platinimo darbą Prūsijos Lietuvos gyventojui neįprastomis gamtos sąlygomis. Dažna misionierių laiškų tema buvo sudėtingos gamtos sąlygos. Nuo 1892 m. iki Pirmojo pasaulinio karo (su pertraukomis) Indijoje misionieriumi dirbo Martynas Benjaminas Laužemis (1866–1924). Vienoje iš savo žinučių jis rašė apie itin karštą vasarą, nes:

nei jokio Lytaus ne turėjom, o ir Lytaus Čėse Lytus tikt silpnas te buvo, teip kad Oras tada niekados geray neatvėso ir Karštis Namuose [...] mumis didey įveikė. Per čielus 6 mėnesius mums viršuj Galvų dides Vėdykles Dieną ir Naktį turėjom traukti.⁷¹

Įspūdžiais apie gyvenimą Afrikoje taip pat dalijosi nuo 1874 m. tarnystę Pietų Afrikoje pradėjęs misionierius Erdmonas Švelnius (1841–1910). Pasakodamas apie gyvenimo sąlygas jis rašė: „Žolė šišion labay aukštay išaug, daugiosa Vietosa aukščiaus Arklio ir Raitelio Galvos. Musu Kampe mes turim Gyvuoliams prastą Ganyklą, kadangi Žolė labay liesa; viena Karvė Lituvoj duod daugiau Pieno, nekaip šišion 4 Karves“, tad neužtenka pieno net kavai, todėl „turim juodą Kapiję gerti“⁷². Žinutėje Švelnius taip pat minėjo gamtos poveikį sveikatai, ligų pavojų (tikimybę susirgti druginiu ir kt.). Pasak Švelniaus, sunkios gyvenimo sąlygos, o ypač – lietus ir karštis, kūną taip išsekina, kad per dešimt tarnystės metų organizmas nusilpsta labiau, nei namuose per dvidešimt: „mūsų Veidai išblykšta, Kraujas prasiskiedža, prie Darbo mes greitay nuilstam“⁷³.

Spaudoje pasirodžiusios įvairaus pobūdžio žinutės turėjo ne tik supažindinti lietuviškai skaitančią bendruomenę su misionierių veikla, jų kasdieny-

⁷⁰ „Pasiuntinys Lokys“, in: *Pagalba*, 1906, Nr. 10, p. 149.

⁷¹ „Gromata Pasiuntinio Br. Laužemo iš Ryt=Indijos.“, in: *Tilžės keleiwio priedas Keleiwo Draugas*, 1907 04 09, Nr. 29, p. 2.

⁷² „Gromata Pasuntinio Brolio Švellnaus“, in: *Naujasis keleivis*, 1882 08 04, Nr. 31, p. 210.

⁷³ *Ibid.*, p. 210.

be bei sunkumais, bet ir skatino aukoti. Lietuvininkai buvo raginami aukoti krikščionybės platinimui tolimuosiuose kraštuose. Aiškinta, jog aukos būtų skiriamos apkrikštytųjų čiabuvių šelpimui, misionierių seminarijų išlaikymui ir misijų dalyvių kelionėms, kurios „į Pagoniją kaštuoja daug Piningų [...] kaštuoja toks Išsiuntimas 9000 iki 12000 Markių“⁷⁴. Suaukotos sumos buvo skelbiamos spaudoje. Gossnerio⁷⁵ ir Wangemanno misijų atstovų spausdinamos padėkos žinutės skatindavo aukoti. Būdamas misijų vadovu Wangemannas net septynis kartus (1874, 1882, 1884, 1885, 1889, 1890, 1891) lankėsi Prūsijos Lietuvoje, „kurioje stebėjo pietistines gyventojų nuotaikas, stebėjosi, kad su lietuviais turėjęs visada prasčiausia (ketvirta) traukinio klase važiuoti, nors šiaip jie labai dosniai šelpė misiją“⁷⁶. Sakydamas pamokslus bažnyčiose ar surinkimuose, Wangemannas džiaugėsi lietuvininkų nuoširdumu aukojant, vertino jų pamaldumą: „iš Tiesos karštoji Meile bey žibančios Akys, su kurio-mis man Duovanos į Ranką įspaudžiamos budavo, man didesnę Džiaugsmą padarė, ne kaip Duovanos pačios“⁷⁷.

Sunkias tarnystės sąlygas, gimtųjų namų ilgesį neretam misionieriui padėdavo išgyventi jų žmonos, kurias jie vesdavo pabaigę misionierių seminarias. Žmonos padėdavo vyrams misijų darbe, rūpindavosi šeima. Kaip rašo Neillas, „pirmieji protestantų misionieriais daugiausia buvo vedę vyrai; tais atvejais, jeigu į misiją išvykdavo nevedę, tai Misijos organizatoriai prisiimdavo atsakomybę surasti žmoną ir ją išsiųsti pas vyrą misionierių“⁷⁸, kad drauge su kitomis „Draugėsėmis ten aniems Tynklą gelbėti traukti“⁷⁹.

Laiškus misijoms skirtoje lietuviškoje periodikoje skelbė ne tik patys misionieriai, bet ir jų žmonos. Juose randama žinių apie vietinius gyventojus, jų socialinius santykius, taip pat apie misionierių kasdienybę. Anksčiau minėto lietuviškos spaudos bendradarbio, misijų dalyvio Švelniaus ir jo žmonos Dorotėjos Švelnienės korespondencijoje, be kitų dalykų, rašyta apie patiriamus buities rūpesčius. Viename iš laiškų Švelnius guodėsi, jog Afrikoje labai brangus

⁷⁴ Mikelis Gennys, „Apie Pasuntinystę“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1879 10 14, Nr. 41, p. 3.

⁷⁵ Franz, „Dekawones Gromata“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1878 10 22, Nr. 43, p. 3-4.

⁷⁶ Algirdas Žemaitaitis, „Pasiuntinystės tėvas H. T. Wangemannas“, in: *Lietuvos evangelikų kelias*, 2010, Nr. 3 (317), p. 6.

⁷⁷ „Ka kalba apie mus mūsų Kaimynai?“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1882 01 24, Nr. 4, p. 4.

⁷⁸ Stephen Neill, *op. cit.*, p. 173.

⁷⁹ „India“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1892, Nr. 1-2, p. 10.

maistas ir drabužiai („Sviesto=Svars kaštoja 25 Sgr.“)⁸⁰. Kitame laiške Švelnienė rašė apie patiriamus vargus, guodėsi dėl prastų pagalbininkų buityje:

Tą Bušman=Motėrį „Katvyrę“ turėjau paleisti, nesa jau ne be galejau daugiau jos Vagystę bey Melagystę pakelti. Per visą Metą mane užklapatijo, man vis ant Pasigerinimo laukiant; ale jiji vis pikty n ejo, išgere, man tikt nusisukant, Sriubą, o mes tikt Vandens ant Stalo turejom. Mesą suvalgiusi sake, tai Szunys bey Kates padarę i. t. t. Dabar apsigelbmi su Aukle, kuri rods paika yra, ale gerą Szirdį tur. [...] Be Auklės dar turiu Vaikuti, kurs Malkos suješko, Vandens atneš ir su Theod. Špeluoja. Norint aš dabar daug daugiau dirbti turiu, taczau man daug lengvjaus šitai Vagystei pasiliovus.⁸¹

Misionierius Kristupas Lokys dažnai susirašinėjo su artimaisiais Prūsijos Lietuvoje. Per juos susipažino su žinomo surinkimų sakytojo Anso Baltrio iš Letūkų dukra Urte⁸². Kretingos bažnyčioje Baltris savo dukrą pašventino kaip „misionieriaus nuotaką“ (vok. *Missionarsbraut*). 1892 m. lapkričio 15 d. Urtė išvyko į Indiją ir susituokė su Lokiu⁸³. Urtė Lokienė buvo ne tik uoli pagalbininkė misijų darbe, bet taip pat talkino vyrui rengiant bei verčiant įvairius religinius tekstus, giesmes, augino vaikus⁸⁴.

Anksčiau minėtas misionierius Laužemis 1904 m. vedė Tilžėje gyvenusio Ferdinando Radtkės dukterį Emmą Radtkę⁸⁵. Viename iš savo laiškų, skelbtų lietuviškoje periodikoje, Laužemis rašė, jog 1906 m. rugpjūčio pabaigoje su Radtke susilaukė sūnaus:

Pons Dievs sveiką Suneli dovanojo, kurs [...] Pagyvenimą šitoj Svetimystėj lengvesnį ir malonesnį padarys. [Tačiau] tokį jauną svetį čionai aprupinti, pritinkančiai apsergėti ir prikavoti padaro daugiau Trusų ne kaip senoj Tėviškėj.⁸⁶

⁸⁰ Ertmonas Švelnius, „Gromata Pasiuntinio Br. Ertmono Szwelniaus“, in: *Nusidavimai*, 1875, Nr. 10, p. 77.

⁸¹ Dorotėja Švelnienė, „Gromata Dorotheos Szwelnenes, Pasiuntinio Paczos“, in: *Nusidavimai*, 1877, Nr. 6, p. 46.

⁸² Domas Kaunas, „Orientalistinis pėdsakas misionieriaus Kristupo Lokio gyvenime ir publikacijose“, p. 116.

⁸³ Hans Lokies, *Christoph Lokies – Missionar und Pfarrer* (rankraštis), S. Pocytės asmeninis archyvas.

⁸⁴ Plačiau žr.: Domas Kaunas, *op. cit.*, p. 104–106.

⁸⁵ „Gosneriškoji Pasiuntinystė [Iš Pasiuntinystes]“, in: *Pagalba*, 1904 11 25, Nr. 8, p. 2.

⁸⁶ „Gromata Pasiuntinio Br. Laužemo iš Ryt=Indijos.“, in: *Tilžės keleiwio priedas Keleiwjo Draugas*, 1907 04 09, Nr. 29, p. 1–2.

1875 m. *Nusidavimuose* pasirodė žinutė apie pasiuntinio Didlaukio žmonos Vilhelminės Didlaukienės (1840–1874) mirtį. Laikraštyje buvo išspausdintas paties Didlaukio informatyvus paaiškinimas apie jos mirties aplinkybes⁸⁷. Gailėdamas mirusios žmonos, Didlaukis rašė, jog Didlaukienė buvo labai mylima ir ištikima žmona, su kuria pragyveno devynis metus ir penkis mėnesius, todėl šioji netektis jam esanti „neiškaltamaj didele“:

Dar noriu priminti, kad mano mylimoji Nabaštininke 16tą Septemberį pirm dešimtis Metų savo Žemę ir savo Teviškės Namus paliko, kaip Marti prie manęs į Indiją keliauti. Tą paczią Dieną ji ir savo naująją Teviškę paliko, jeib į amžinąją keliautu. Devynis Metus ir penkis Menesius ji man prie Szalies kaip vierna Moteriške (Pati) stovejo ant visotinos Žegnonės man ir bedniems Murinams. Iškada per jos Numirimą man nusidavusioji neiškaltamaj didele yra.⁸⁸

Iš periodiniuose leidiniuose pasirodžiusių publikacijų galima patikslinti kai kurių misionierių biografijos detales. 1897 m. spaudoje pasirodžiusiame Didlaukio nekrologe minėta, jog „jis turėjo antrą Pačę“ su keliais vaikais ir dukrą iš pirmosios santuokos, kuri dirbo diakone⁸⁹. Antrąją žmoną, Marykę Grigull nuo Įsruties, „Pagalbininkę bey vierną Gyvasties Draugalką“, Didlaukis vedė 1878 m., lankydamasis tėviškėje⁹⁰. Ji prižiūrėjo ir slaugė vyrą jam susirgus⁹¹, ruošė maistą, kartu su vyru sakė pamokslus, lankydavo čiabuvius namuose, mokė vietines merginas siūti, giedoti į vietines kalbas išverstas evangelines giesmes. Visa tai Didlaukis aprašė lietuviškoje spaudoje ir laiškuose namiškiams⁹².

⁸⁷ „Smertis paczos musu pasiuntinio Didlaukio [Rytų Indija]“, in: *Nusidavimai*, 1875, Nr. 4, p. 26–28.

⁸⁸ *Ibid.*, p. 28.

⁸⁹ „Pasiuntinis Dovyds Didlaukis† [Iš Lietuvos ir abiejų Prusu Prowincų]“, in: *Nauja lietuviška ceitunga*, 1897 11 26, Nr. 95, p. 1.

⁹⁰ „Klaipėdoj, 22. Septemberi. [Iš Lietuvos bey musu Prowinc]“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1878 09 24, Nr. 39, p. 2.

⁹¹ „Gromata Pasuntinio Didlaukio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 10 20, Nr. 42, p. 282.

⁹² Vieną iš tokių laiško pavyzdžių žr. „Maryke bey D. Didlaukis, Gromata“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1879 07 15, Nr. 28, p. 3.

PAŽINTINIO POBŪDŽIO MEDŽIAGA MISIJOMS
SKIRTOJE PERIODIKOJE

XIX a. Prūsijos Lietuvoje išplito kelionių aprašymai, kurių kūrimas ir sklaida buvo susiję su misijų veikla. Jie spausdinti misijoms skirtuose periodiniuose leidiniuose, verčiami į lietuvių kalbą. Tokie aprašymai buvo pažintinio turinio, žadino vaizduotę ir plėtė skaitytojų akiratį.

Iš misijoms skirtų periodinių leidinių kraštotyrene, etnografinė bei pažintinė medžiaga vertingi *Nusidavimai* ir *Pasiuntinystės laiškėlis*. Jų turinį sudarė vertimai iš vokiečių kalbos apie evangelizuojamąją misijų veiklą, taip pat misijose dalyvavusių pasiuntinių korespondencija. Misijų darbo aprašymuose buvo pateikiama gana plati panorama – ne vien religiniai pasakojimai, bet ir pažintinio pobūdžio medžiaga, traukusi misijų periodikos skaitytojus.

Vykdamas misijas buvo daug keliauta po svečias šalis, lankytasi ne tik Europoje, bet ir Azijoje, Afrikoje. Misijų periodikoje skelbtose publikacijose galima išžvelgti kelionių literatūros žanrui būdingų bruožų. Tekstai pripildyti ne tik religinio turinio pasakojimų, bet ir kelionių aprašymų. Per tokias keliones misijų dalyviams buvo sudarytos sąlygos pažinti svečias šalis, aprašyti patirtus įspūdžius. Atsižvelgiant į misionierių, kraštovaizdžio ir kultūrų aprašymui buvo skiriamas skirtingas dėmesys.

Misionieriams buvo svarbu papasakoti apie apsilankymą šventose vietose, o skaitytojais, skaitydami tokius religinio turinio, nuotykinės kelionių literatūros pobūdžio kūrinių⁹³ tekstus, galėjo dar ir pakeliauti („Jau mes tokiame Czėse gyvenam, kuriame kuniškai dideliu Greitumu toli šen ir ten galima nukelauti, o dar greičiaus šen ir ten susirašyti.“)⁹⁴. Pamatyti ir apžiūrėti pasaulį reiškė jį pažinti.

Iš misijų periodikos lietuvininkai gaudavo geografinių žinių:

Bet ana Žemės Dalis, Aprika vadinama, nuo mūsų toli pėtunlink randasi, ir josės pėtinis Gals jau anapus Saulės Tako yra, taipo, kad aniems Žmonems Saule, ne kaip mums, ant Kairės užtek ir potam Dešinėsp link teka, bet ant Dešinės užtek

⁹³ Žavinta Sidabraitė, Kotryna Rekašiūtė, „Kai kurios surinkimininkų literatūros formavimosi Prūsijos Lietuvoje tendencijos: sąsajos su vakarietiška tradicija ir lokalinės inovacijos“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 46: *Pietizmo idėjos ir surinkimininkų raštija Prūsijos Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 177.

⁹⁴ „Apsizwalgims ant keliu Pasiuntinystės Lauku“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 3, p. 33.

ir ant Kairės tekédama nueit, ir kad anie Dienos Vidurij į Saulę nors pažiurėti, tay jie ant Szaurės nususukti tur, kaip mes ant Pétų.⁹⁵

Taip pat skaitytojai būdavo supažindinami su žemynais, galėdavo pasidairyti po pasaulį:

Szitoji musų Žeme, [...] savo didžiame Apskritume pagal savo didžiausą Dalyką su Jurėmis bey kitais Vandeneis apdengta, iš kurių didžiųjų Vandenių mažesni bey didesni, ir labay, labay didi Dalykai sausos Žemės išsikel, ant kurių Žmones ir tukstanteropų Žemės Gyvolių savo Buvį tur. Tokių labay didžių Žemės Dalykų penki randas, kurias Žemės Dalis Azia, Eyropa, Aprika Amérika bey Australia vadinam. Azioj, kuri nuo mūsų į Rytus, į Szaurės=Rytus bey į Pétų=Rytus išsiplecz [...].⁹⁶

Keliaudami misionieriai stengėsi fiksuoti tenykštės gamtos grožį, todėl tekstuose gausu gamtamokslinės medžiagos, vaizdingų egzotiškos gamtos, augalų bei gyvūnų aprašymų:

Madakaskars dide Sala yra į Rytus nuo pėtinės Aprikos, atstu didžiosia Jurėsia, tokia didelė, kaip visa Voketya nuo Rusų iki Francuzų Rubežių. Ji gražių Lygumų, puikių bey aukštų Kalnų ir naudingų Upjų bey kitų Vandenių tur, ir Pons Dievs ję visokeis Želmeneis ir Medžeis išgrožinęs. Vieni Medžei tokie didi, kad mažne trisdešimt Sėksnių aplinkuy stori, ir jų Szakos tokios drutos, kaip musų didieji Aužolai arba didžios Lėpos. Kiti Medžei vėl labay ilgų ir placzey išsiplėtusų Szakų tur su nesuskaitoma Daugybe šviesžalų Lapų, iš kurių Saulei kaitinant czyscziausas labay skanus ir sveiks Vanduo laš. Ir visokių gražių Žolių Daugybe aug, o Žmones gerų Javų augin. Iš Kalnų daug Geližies išdirb, o manding ir kitų gerų Daiktų juose apsczei bus. Girėsia visokių Gyvolių yra daug, ale ney jokio draskanczio Žvieries.⁹⁷

Tekstai skaitytojus supažindindavo ne tik su tolimomis šalimis (Japonija, Kinija ir kt.), bet ir su jų gyventojais. Iš publikacijų lietuvininkai galėjo sužinoti apie skirtingų tautybių žmonių išvaizdą, būdo savybes. Vienoje iš nežinomo

⁹⁵ „Kas is Tiesos...“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1875, Nr. 1, p. 4.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 4–5.

⁹⁷ „Madagaskars“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 2, p. 18.

autoriaus publikacijų buvo rašoma apie Japonijoje gyvenančius žmones, kurie nuo kitų skiriasi savo išmone, yra sumanūs, stropūs ir apsukrūs:

Žeme Japan yra nuo mūsų galutinoji į Rytus, arba geriaus pasakant, ji mums yra tarp tikrųjų Rytų bey Žiemos Rytų, ir tame Dangaus Krašte mums Žemės nebe yr'. Nės jey taip dar tolyn kelaujam, tay jau prieinam Amėriką, kuri mums ale toli artesne į Vakarus yra, ale nuo Japan arcziaus į Rytus randama. [...] Laukų darbuose, Remestuose ir Daugybėje kitų Daiktų anie Žmones visus kitus Žmones pereit, irgi paczius Kynesus, kurių žmogiški įtaisimai jau dyvinay mandrus bey kaip rodos, kad ne be gal pinklesni be buti. Ten ir labay didi Miestai randami, ir Miestuose ir ant Laukų Žmones didey apsisuką, stropus ir išsimaną yra.⁹⁸

Taip pat atkreiptas dėmesys į Japonijos uždaramą svetimšaliams: „Sve-timiams jie daug Metų savo Žemę lyg drutay užrakintą laike, ir Niekam ne budavo vale, į tąjė ikelaut [...]“⁹⁹. Be kitų dalykų, tekstuose lygintas skirtingų šalių gyvenimo būdas. 1876 m. *Pasiuntinystės laiškėlio* skaitytojams įspūdi turėjo daryti aprašytas neįprastas Madagaskaro gyventojų gyvenimo būdas: „Tiktay, kas mums Dyvai, ney jokių Kelų, ney Vežimų ne tur, bet visi Daiktai Žmonių nešiojami“¹⁰⁰. Iš tokių korespondencijų skaitytojas galėjo įvertinti užsienio šalių papročius ir kultūrą.

Misijoms skirtoje periodikoje rašyta apie įvairių šalių bendruomenes, jų socialinius santykius. Publikacijose pasakota apie vergų išnaudojimą, prastą moterų padėtį XIX a. Indijoje. Rašyta, jog moterys Indijoje nesulaukia dera-mos pagarbos, jaunos merginos nevertinamos, turi dirbti sunkius darbus, o mergaitės gimimas prilygsta bausmei:

Moters tarp Pagonu labai papeiktos yra, ypaczei tarp Indionu Azioj. Ju šventos Knygos aiškai mokina, tai esanti Koravone Balvonu už pirm padaritus Griekus jei kam Mergaite užgem. Dukteraitė yra daug prastesnis Kudikis ne kaipo Vaikelis. [...] Kol jos dar jaunos tai jos šlužiti tur, ir sunkiausius Darbus atlikti, o kad apšived taipojau, rasi dar durniaus.¹⁰¹

⁹⁸ „Japanesai arba Japaniskei“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1877, Nr. 2, p. 24–25.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 24–25.

¹⁰⁰ „Madagaskars“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 2, p. 18.

¹⁰¹ „Kaip prastai Pagonai Indioj savo Moteres laiko“, in: *Nusidavimai*, 1893, Nr. 3, p. 21.

Tekstai skaitytojams suteikdavo kultūrinių žinių. Vienoje iš *Nusidavimų* publikacijų (pasirodžiusioje dviejuose laikraščio numeriuose) pasakota apie Naujųjų metų šventę Kinijoje. Rašyta, jog svarbiausia kinų šventė – Naujieji metai, kuriai jie ypatingai ruošiasi: tvarkosi būstus, ruošia išskirtinį valgį. Tokie tekstai leido skaitytojams susipažinti su įvairiomis kultūromis, sužinoti apie kitų tautų papročius, jų šventes („[...] ant Ulyczų vis girdimas yra Szaudimas, Bubnijimas, ir neiškalbetins Tranksmas“)¹⁰². Publikacijose dėmesys būdavo skiriamas ir įvairių kraštų kalboms aptarti. 1876 m. viename iš *Pasiuntinystės laiškelio* tekstų rašyta apie Madagaskaro gyventojus ir jų gražiai skambančią kalbą. Pasakota, jog kalba nesunki, pasiuntiniams lengvai išmokstama, tačiau pasižyminti ilgais žodžiais:

Kalbą nesunkią ir gražey skambančią rądo, tiktay kad ji daug ilgų Žodžių tur, kaip antay ant Palaimos jie sako Fahasinaretana, tardami Dvylika jie sako Roambino-solo. Abudu Žodžiu ingliškoj' Kalboj', kaip ir vokiškoj', tikt su vienu Ištarimu pasakomu, ale anų Kalboje pirmasis Žodis su septyneis, o antrasis su šešeis Ištarimais. O tokių ilgų Žodžių Madagassų Kalboje daug yra. Tacziau Pasiuntiniams ne per sunki buvo, ir kokius Metus ten buvus jie jau įmanyntinas Žodžių Knygas ir Kalbos Pamokslą buvo susirašę, ir jau pradėjo Mažumą iš Dievo Žodžio perstatyti.¹⁰³

Lietuvininų akiratį plėtė ne tik misijų periodikoje publikuojami pažintinio turinio tekstai, bet ir iliustracijos, kurios skaitytojui buvo dar ir aprašomos:

Du Abrozu pirmame šio Meto Pasiuntinystės Laiškeli je randam. Pirmasis tų Abrozų parodo tokį Žmogų iš Basuto Giminės pėtinėj Aprikoj, ant kurio ypaczey matoma, kaip didey Szėtons dieviškąjį Abrozą per Grieką sudarkyti gal. Tas Žmogus viens anos Giminės Žynių yra. Jis geray įsišėręs, šėip visas nuogs, tiktay baise Kėpurę ant Galvos turėdams ir tuleropais Ryšeis apsiraizgęs, kurie jo Žynavimo Rykai yra, ir kurie parodo, kaipo baisey jį Velnias supainojęs.¹⁰⁴

Kai kuriose iliustracijose buvo piešiami pasakojimų herojai, taip pat misijų dalyviai.

¹⁰² Kristupas Jedinaitis, „Kaip swencza Kynesai sawo nauja Meta“, in: *Nusidavimai*, 1876, Nr. 2, p. 10.

¹⁰³ „Madagaskars“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1876, Nr. 2, p. 19.

¹⁰⁴ „Du Abrozu“, in: *Pasiuntinystės laiškelis*, 1875, Nr. 2, p. 17–18.

IŠVADOS

Evangeliškujų misijų Prūsijos Lietuvoje organizavimas, aukų joms rinkimas, lietuvininkų siuntimas į misionierių mokyklą yra neatsiejamas XIX a. Prūsijos Lietuvos lietuvininkų religinio gyvenimo aspektas, glaudžiai susijęs su bendrų europinių civilizacinių reiškinių platinimo ir krikščionybės skleidimo nekrikščioniškuose Azijos, Afrikos kraštuose procesu. Svarbus misijų organizavimo darbas teko susikūrusioms draugijoms, iš kurių pirmoji – *Karaliaučiaus misijų draugija* – buvo įkurta 1822 m. Prūsijoje.

Misijų, arba pasiuntinystės, idėjos, pasiuntinių veiklos ir gyvenimo tolimuose kraštuose istorijos, raginimai aukoti buvo atspindimi misijų draugijų leistuose laikraščiuose, tarp jų minėtinas ir 1823 m. pradėtas leisti pirmasis laikraštis lietuvių kalba – *Nusidavimai Dievo karalystėje*, tapęs lietuviškos periodikos pradininku. Su misijų leidiniais glaudžiai susijęs Johanas Ferdinandas Kelkis. Jis kelis dešimtmečius redagavo minėtą laikraštį, nuo 1832 m. leista kitu pavadinimu: *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių*. Išlikę Kelkio redaguojamų laikraščių numeriuose esantys kompiliuoti tekstai atskleidžia savitą paties redaktoriaus braižą.

Misijų draugijų leistų leidinių publikacijas su įvairiomis išlygomis, galime vadinti savotiškais pažintinėmis kelionių apybraižomis, religinio-grožinio pobūdžio kūriniais, teikusiais mokslo pažintinės medžiagos.

XIX–XX a. pr. su misijomis susijusi informacija buvo spausdinama ir kituose lietuvių kalba leistuose periodiniuose leidiniuose: *Keleivyje, Lietuviškoje ceitungoje, Tilžės keleivyje* ir kt. Šie leidiniai buvo populiarūs tarp lietuvininkų – stiprino jų pamaldumą, leido dalyvauti svarbiuose krikščioniškajame pasaulyje vykusiuose procesuose. Tokį įspūdį stiprino ir patys misijų dalyviai lietuvininkai, Dievo žodį skleidę daugiausia Azijos ir Afrikos kraštuose. Nors lyginant su kitais Prūsijos Lietuvoje leistais laikraščiais, misijoms skirtų periodinių leidinių meninė ir kultūrinė reikšmė menka¹⁰⁵, tačiau ji turėjo poveikį – liaudies kalbai artimi tekstai tenkino to meto skaitytojo poreikį, skatino lietuvininkus skaityti. Nepaisant religinio turinio, žinios apie misijas keitė lietuviškai skaitančios bendruomenės mentalinį pasaulį, teikė žinių apie įvairiuose žemynuose gyvenusias tautas, skaitantįjį supažindindavo su kitų tautų istorija bei geografija.

¹⁰⁵ Domas Kaunas, *Iš lietuvių knygos istorijos. Klaipėdos krašto knyga iki 1919 metų*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 44.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- „Apsizwalgims ant keliu Pasiuntinystes Lauku“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 3, p. 33–47.
- Barasa Darius, „XIX a. religinio prabudimo judėjimai Europoje ir surinkimai Prūsijos Lietuvoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 46: *Pietizmo idėjos ir surinkimininkų raštija Prūsijos Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 127–139.
- Becker Judith, „Europa in der Mission. Ambivalenzen des Europabezugs in der evangelischen Mission im 19. Jahrhundert“, in: *Themenportal Europäische Geschichte*, 2021, prieiga internetu: <www.europa.clio-online.de/essay/id/fdae-96642>.
- Biržiška Vaclovas, *Aleksandrynas: Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 metus, biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: *XVIII–XIX amžiai*, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, 1963.
- Citavičiūtė Liucija, „Gotfrydas Ostermejeris ir jo palikuonys lietuvių raštijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 41: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai I*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 15–44.
- „Du Abrozu“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1875, Nr. 2, p. 17–26.
- Franz, „Dekawones Gromata“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1878 10 22, Nr. 43, p. 3–4.
- Gennys Mikėlis, „Apie Pasuntinystę“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1879 10 14, Nr. 41, p. 3.
- „Gossneriškoji Pasiuntinystė [Iš Pasiuntinystes]“, in: *Pagalba*, 1904 11 25, Nr. 8, p. 2.
- „Gromata Pasuntinio Brolio Švellnaus“, in: *Naujasis keleivis*, 1882 08 04, Nr. 31, p. 210.
- „Gromata Pasuntinio Symoneiczio iš Sumatros Rytų Indijoje“, in: *Naujasis keleivis*, 1880 12 31, Nr. 40, p. 272–273.
- „Gromata Pasuntinio Didlaukio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 10 20, Nr. 42, p. 282.
- „Gromata Pasiuntinio Br. Laužemo iš Ryt=Indijos.“, in: *Tilžės keleiwio priedas Keleiwjo Draugas*, 1907 04 09, Nr. 29, p.1–2.
- „Gromata Pasiuntinio Lokio“, in: *Pagalba*, 1906, Nr. 1, p. 5–6.
- „Iki czonay mus...“, in: *Nusidavimai*, 1842, Nr. 1, p. 3–9.
- „India“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1892, Nr. 1–2, p. 9–11.
- „Iš Pasiuntinystes Laiškėlio. Apdumojimas apie didele Pasiuntinystes Wertybe“, in: *Nauja lietuviška ceitunga*, 1891 01 02, Nr. 1, p. 2.
- „Japanesai arba Japaniskei“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1877, Nr. 2, p. 23–27.
- Jedinaitis Kristupas, „Kaip swencza Kynesai sawo nauja Meta“, in: *Nusidavimai*, 1876, Nr. 2, p. 9–11.
- „Jezus Kristus pergalejo“, in: *Nusidavimai*, 1853, Nr. 2, p. 19–22.
- „Jezus Kristus pergales“, in: *Nusidavimai*, 1853, Nr. 2, p. 29–32.
- Juška Albertas, Kšanienė Daiva, Zinkevičius Zigmąs, Žemaitaitis Algirdas, „Johannas Ferdinandas Kelkis vyresnysis“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2: *Kas–Maž*, 2003, p. 69–70.
- „K. Atsiliepinimas dėl Ewangelijos Pasiuntinystės“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1873 09 30, Nr. 39, p. 155.

- „Ka kalba apie mus mūsų Kaimynai?“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1882 01 24, Nr. 4, p. 2–4.
- „Kadangi ir Lietuvoje...“, in: *Nusidavimai*, 1888, Nr. 1, p. 1–3.
- „Kaip prastai Pagonai Indioj savo Moteres laiko“, in: *Nusidavimai*, 1893, Nr. 3, p. 21.
- „Kas is Tiesos...“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1875, Nr. 1, p. 1–5.
- Kaunas Domas, *Iš lietuvių knygos istorijos. Klaipėdos krašto knyga iki 1919 metų*, Vilnius: Mokslas, 1986.
- Kaunas Domas, *Lietuvių periodikos pirmtakas*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Kaunas Domas, *Mažosios Lietuvos knyga. Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Kaunas Domas, „Orientalistinis pėdsakas misionieriaus Kristupo Lokio gyvenime ir publikacijose“, in: *Knygotyra*, t. 41, 2003, p. 102–115.
- Kelkis Johanas Ferdinandas, „Mano Kelawimas i Berlyna bey kas ten nusidawė“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1853 10 26, Nr. 43, p. 170–172.
- Kelkis Johanas Ferdinandas „Miegantieji, pabuskite“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1854 10 11, Nr. 41, p. 162–163.
- „Klaipėdoj, 22. Septemberi. [Iš Lietuvos bey musu Prowincio]“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1878 09 24, Nr. 39, p. 1–2.
- Kristupas Stulgaitis, „Iš Gromatos Pasuntinystės Mokintinio Brolio Stulgaiczio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 12 29, Nr. 52, p. 351–352..
- Kuršaitis Frydrichas, „Apsakymas dėl Ewangėlijos Pasiuntinystės“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1879 05 03, Nr. 22, p. 89–90.
- Leiserowitz Ruth, „Naujas pasaulis“. Modernizacijos pasekmės Rytų Prūsijoje“, in: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2004, t. 10, p. 36–39.
- Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas*, sudarė Ilja Lemeškin, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, t. 2.
- Lokies Hans, *Christoph Lokies – Missionar und Pfarrer*. Rankraštis, Silvos Pocyčės asmeninis archyvas.
- „Madagaskars“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 2, p. 17–28.
- „Maria, prisivertusi Zydelkike“, in: *Nusidavimai*, 1842, Nr. 2, p. 17–27.
- „Maryke bey D. Didlaukis, Gromata“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1879 07 15, Nr. 28, p. 3.
- Neill Stephen, *Geschichte der christlichen Mission*, t. 14, Erlangen: Ev.-Luth. Mission, 1974.
- „O dabar idabokim...“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1875, Nr. 1, p. 6–16.
- Oehler Wilhlem D., „Geschichte der deutschen evangelischen Mission“, in: *Frühzeit und Blüte der deutschen evangelischen Mission 1706–1885*, t. 1, Baden-Baden: Fehrholz, 1949.
- Osterhammel Jürgen, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte der 19. Jahrhunderts*, München: C.H. Beck, 2011.
- „Pasiuntinis Dovyds Didlaukis† [Iš Lietuvos ir abiejų Prusu Prowinciu]“, in: *Nauja lietuviška ceitunga*, 1897 11 26, Nr. 95, p. 1.

- „Pasiuntinys Lokys“, in: *Pagalba*, 1906, Nr. 10, p. 149–150.
- „Pasiuntinis Symanaitis [Iš Pasiuntinystės]“, in: *Lietuviška ceitunga*, 1886 06 29, Nr. 26, p. 1-2.
- Pocytė Silva, *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*, Vilnius: Vaga, 2002.
- „Raginimai ant Pasuntinystės Darbo. 1. Wiešpaties Paliepims“, in: *Keleivis*, 1852 08 25, Nr. 35, p. 140.
- Sidabraitė Žavinta, Rekašiūtė Kotryna, „Kai kurios surinkimininkų literatūros formavimosi Prūsijos Lietuvoje tendencijos: sąsajos su vakarietiška tradicija ir lokalinės inovacijos“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 46: *Pietizmo idėjos ir surinkimininkų raštija Prūsijos Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 170–198.
- „Smertis paczos musu pasiuntinio Didlaukio [Rytų Indija]“, in: *Nusidavimai*, 1875, Nr. 4, p. 26–28.
- Stulgaitis Kristupas, „Iš Gromatos Pasuntinystės Mokintinio Brolio Stulgaičio“, in: *Naujasis Keleivis*, 1882 12 29, Nr. 52, p. 351.
- „Szis Pradzioj' sio...“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 4, p. 50–52.
- „Szwieziausia Zine“, in: *Keleivis iš Karaliaučiaus*, 1852 09 15, Nr. 38, p. 152.
- Švelnienė Dorotėja, „Gromata Dorotheos Szwelnenes, Pasiuntinio Paczos“, in: *Nusidavimai*, 1877, Nr. 6, p. 45–46.
- Švelnius Ertmonas, „Gromata Pasiuntinio Br. Ertmono Szwelniaus“, in: *Nusidavimai*, 1875, Nr. 10, p. 76–77.
- Zembrickis Johanas, *Klaipėda XIX amžiuje*, t. 2: *Klaipėdos istorija*, Klaipėda: Libra Melensis, 2004.
- „Zmogaus Sunus atejo“, in: *Pasiuntinystės laiškėlis*, 1876, Nr. 1, p. 1–5.
- Žemaitaitis Algirdas, „Pasiuntinystės tėvas H. T. Wangemannas“, in: *Lietuvos evangelikų kelias*, 2010, Nr. 3 (317), p. 6–7.

Reflections of Evangelical Missions and Missionary Activities in Nineteenth-Century Lithuanian Periodicals of Prussian Lithuania

Summary

The organisation of church missions, which began in Europe in the eighteenth century, was especially active in England and Prussia in the nineteenth century. The Lithuanians of Prussian Lithuania, which belonged to the Kingdom of Prussia until 1871 and to the German Empire from 1871, were also involved in evangelical missions in the nineteenth century. Collecting donations for missions and sending young *lietuvninkai* (Prussian Lithuanians) to missionary schools was an inseparable aspect of the religious life of the Lithuanians in Prussian Lithuania in the nineteenth century, which was closely related to the general process of spreading of European civilisational phenomena and the dissemination of Christianity in the non-Christian lands of Asia and Africa. The article analyses the reasons for the formation of evangelical missions in the nineteenth-century European context and in the Prussian state and introduces the missionary societies that educated missionaries and sent them to Asia and Africa. The text introduces the first missionary societies established in Prussia in Königsberg (founded in 1822) and Berlin (1824) and the most important leaders of the nineteenth-century missionary organisation in Berlin, Hermann Theodor Wangemann and Johannes Evangelist Gossner. The article discusses the reasons behind the involvement of Prussian Lithuanians in missionary activities: collecting donations for the implementation of missions and sending young people to serve in missions, mostly in Asia (India and China). The study sheds light on the activities of evangelical missions by analysing nineteenth-century Lithuanian periodicals of Prussian Lithuania related to the activities of evangelical missions and missionaries. Emphasis is placed on analysing the content of the newspaper *Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonių* (*Stories about the Spread of the Holy Write among Jews and Heathens*) edited by Johann Ferdinand Kelkis, the first publisher of Lithuanian periodicals. In the nineteenth and the early twentieth century, mission-related information was also published in other Lithuanian-language periodicals: *Keleivis* (*The Wayfarer*), *Lietuviška ceitunga* (*The Lithuanian Newspaper*), *Tilžės keleivis* (*The Wayfarer of Tilžė*), and others. These publications were popular among the Lithuanian-reading community: they consolidated their piety and allowed them to participate in important processes unfolding in the Christian world.

The popularity of the periodicals devoted to missions among Prussian Lithuanians can be explained by the fact that they were familiar with missionary work not only from the pages of newspapers but also from direct participation in their activities. A dozen or so young Prussian Lithuanians became missionaries, preaching that, albeit only a small Protestant handful, Prussian Lithuanians could be involved in the work of strengthening and spreading Christianity to the whole evangelical world. From the 1860s, more than forty Prussian Lithuanians worked in evangelical missions in Africa and Asia (mainly in India and China). It was useful for Lithuanian young people to take part in missions: for poor Lithuanians, German missionary schools often were the only opportunity not only to receive a higher education or to learn foreign languages but also to travel and to know foreign lands. Many of the Prussian Lithuanian missionaries were also active figures in writing who used to send texts and letters about their ministry in distant lands to the Lithuanian press.

The article analyses a number of texts of this kind, the content of which not only helped to reveal the aspects of the involvement of Prussian Lithuanians in missionary activities and the daily routine of missionaries, but also illustrated the change in the mental world of the Lithuanian-reading community, where, next to the texts of a purely religious nature, information and facts about the peoples of the various continents, their ethnography, history, and geography were provided.

KEYWORDS: Prussian Lithuania; Protestant Church; evangelical missions; missionaries; Lithuanian periodicals.

Gauta: 2022 03 18

Priimta: 2022 04 10